

PARİS HUKUK FAKÜLTESİNDE HUKUK ÖĞRENİMİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI NOTLAR (*)

Prof. John M. KERNOCHAN

Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Çev. Doç. Dr. Sait GÜRAN

İ.Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

“Karşılaştırmalar Yapınız!” Fransız televizyonunun alış-verişe çıkacak olanlara tavsiyesidir. İster kasap dükkânındaki fiatları gözden geçiriyor, ister hukuk öğretim modellerini değerlendiriyor olun, gerçekten doğru bir tavsiye. Bu noktayı hatırd tutarak aşağıdaki paragraflarda Paris Üniversitesi Hukuk Fakültelerinden “Paris 2” de Fransız Hukuk öğrencileri tarafından izlenen programın kısa bir tanımlaması ile başladıktan sonra; programın, takrirler, yönetimli pratik kurlar ve disiplinlerarası çalışmalar şeklindeki üç yanı da daha ayrıntılı bakışla ele alınacaktır. Program hakkında, geniş eleştirilerle yorumlarda bulunma cihetine gitmedim; bunun yerine, ana hatlarını belirtip, Amerikalı okuyucuların bildikleri ve âşına oldukları Amerikan uygulamasıyla karşılaştırmayı kendilerinin yapmasını tercih ettim¹. Ümidim, okuyucunun, kendisine, sürekli olarak, çoğun-

(*) The Columbia Law Alumni OBSERVER'in Cilt :3, No : 2 - 4 (1974) sayılarında yayınlanan makalenin orijinal adı : “Some Notes On Legal Education In Paris” dir.

1) Bir ders yılını karşılaştırma konusu Paris 2 Hukuk Fakültesinde geçiren Profesör Kernochan, bu makalesini, Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesinin eski ve yeni mensupları için yazmıştır. Bu nedenle, Amerikan Hukuk öğretiminin bilindiği varsayımından hareket edilmiştir. Aynı varsayım, kaideten, Türk okuyucuları bakımından geçerli olmayacağından, bu konuya ilişkin tamamlayıcı açıklamalar. “Çevirenin Notu” (ÇN) şeklinde yeri geldikçe eklenecektir.

lukla çözüme ulaşmamış olan “Eğer, biz burada o sistemi uygulasaydık ne olurdu” sorusunu soracağıdır. Karşılaştırmalı amaçla yapılacak Fransız hukuk öğrenimi incelemelerinde, ilk adım, Amerikalılarca her şeyden önce, Fransız Hukuk öğrencisinin, Hukuk eğitimine, çok değer verilen bakalorya ile sembolize edilen liseyi başarıyla bitirdikten sonra, 18-veya 19 yaşlarında başladığının iyice bilinmesidir. Bu bakımdan, Fransız öğrencisi, öteki Kara Avrupası ülkelerindeki arkadaşlarına benzer ise de; Hukuk öğrenimini, üç ilâ dört yıllık üniversite dönemini tamamlayarak alınan lisans (bachelor) derecesi üzerine kurulu mezuniyet sonrası (post-graduate) çalışma şeklinde yapan Amerikalı öğrencilerin durumuyla tam bir tezat arzeder².

-
- 2) ABD’nde Hukuk öğrenimi, örneğin tıp gibi, ilkokuldan sonra gelen altı yıllık “high school” ve bunu izleyen “college” öğreniminden sonra yapılmaktadır. Buna mukabil, bir Amerikalı öğrenci, iktisat, edebiyat, siyasal bilimler, tarih, sosyoloji gibi dallarda, öğrenimini “college” de görmektedir. Bu nedenle, Hukuk, “post - graduate” öğrenimdir. Bu öğrenim aşamalarını Kara Avrupası terimlerine çevirince, müesseselerle aşamaları ifade etmesi bakımından ve okudukları yaş dilimi açısından: High school/Orta ve lise; College/ Üniversite (lisans); Post - graduate/Lisans üstü (mezuniyet sonrası) şeklinde ifade edilebilir. Ancak, Hukuk öğrenimini için, post - graduate terimi, lisans üstünden ziyade ve öğrenim süresinin uzunluğuna rağmen, “lisans” anlamına gelmektedir. Yalnız, **iki aşamalı lisans**. Birincisi, genel öğrenim aşaması olan “college”; diğeri de üç yıllık Hukuk öğrenimi. Bu suretle, “Hukukta lisans” diploması, liseyi izleyen dört yıllık college ve onu tamamlayan üç yıllık Hukuk öğrenimi, yâni toplam yedi yıl sonunda verilmektedir. Bu yüzden Hukukta, post - graduate terimini, lisans diploması ile sonuçlanan ve az önceki ikinci aşamayı ifade eden mezuniyet sonrası olarak kullanıyoruz. Nitekim, lisans üstü öğrenim ile dereceler, “master” (Yüksek Lisans) ve “doktora”dır. Üç yıllık Hukuk öğrenimini tamamlayan öğrenciye bu dereceler ve diplomalar verilmez. Bunları kazanması için, üç yıllık Hukuktan sonra bir ilâ dört yıllık “üst” öğrenim gerekir. Halbuki, yukarıda değindiğimiz lisans öğrenimi college’de biten dallarda, bu iki derece, arada, ayrıca tamamlayıcı bir lisans öğrenimi görmeden alınabilmektedir. Sonuç olarak: post - graduate kavramını Hukukta “mezuniyet sonrası”; lisans öğrenimi college’de bitenler için ise “lisans üstü” şeklinde çevirip kullanıyoruz (ÇN).

Hukuk lisans diplomasına ulaştıran, başka bir deyişle, Fransız Hukuk öğreniminin birinci aşamasını teşkil eden dört yıllık program, iki yıllık döneme bölünmüştür. Benim bulunduğum "Paris 2" Hukuk Fakültesinde, ilk iki yıllık dönem, öğrenciye, çoğunlukla, ya genel hukuk veya genel iktisat öğrenimi diploması vermeğe yönelik seçme olanakları sunmaktadır. Paris 2'li öğrenci, ilk dönemde, (1) Hukuk; (2) İktisat (*); (3) Hukuk ve İşletme İktisadı; (4) Hukuk ve İktisat 'karma"; (5) Hukuk ve Tarih dallarını seçebilir. Tercihlerin çokluğu ve çeşitliliği, bir dereceye kadar, 1968'de dile getirilen esnek program konusundaki baskıyı yansıtmaktadır. Kara Avrupası Hukuk öğrencilerinin, hangi özel öğrenim dalına kayacakları kararını, Amerikalılardan dört yıl daha önce vermeleri gerektiği olgusundan bakınca, çeşitli seçme olanaklarının sunulması ve esneklik hususundaki itici etken kolayca anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, Amerika'da Hukuk öğrenimi yapan bir kimse, Fransa'da daha erken yaşta öğrenime girebilmenin bu şekilde gerçekleştirildiğini gördükten sonra, Amerikan sisteminde Hukuk öğrenimi böylesine uzun tutulup mezuniyet hayli gecikmiyor mu diye bir defa daha soracaktır; ve bir süredir sormaktadır da. Fransızların, hangi belli öğrenim alanına kayacakları kararını yaş bakımından daha erken verebilmelerine neden olarak, Fransa'da genellikle daha etkili ve disiplinli ilk, orta ve lise ders programlarının varlığı gösterilse bile, gene de, ABD'ndeki dört yıl uzun bir gecikme izlenimini açıkça vermektedir.

Bu makalenin amacına uygun düşen yaklaşım, ilgimizi, yukarıda belirtilen Tercih 1'i (Hukuku) seçen ve böylece durumu Amerikan Hukuk öğrencisinin durumuna en yakın olan Fransız Hukuk öğrencisinin programı üzerinde toplamak olacaktır. "Paris 2"deki bu kategori (Tercih 1/Hukuk) öğrencileri birinci önem ders program ve yükleri, yukardaki beş tercihten herhangi birini seçen öğrencinininki gibi gayet ağırdır. Şöyle ki: bir ders yılı okutulan dört zorunlu derse (Medenî Hukuk, Anayasa Hukuku ve Siyasal Müesseseler, İktisat, İktisadî Müesseseler ve Olaylar Tarihi) ilâveten Hukuk, Siyasî ve İdarî Yapı, Sosyoloji ve İktisat konularında sunulan birer sömestrelilik seçimlikler listesinden seçilecek iki seçimlik ders.

(*) Bu şıkta, Hukuk ya da İktisat şeklindeki nihai tercihin yapılması, ilk dönemin ikinci yılına kadar ertelenmektedir.

Böylece, öğrencinin birinci sınıf ders programı, her sömestrede her biri haftada üçerden toplam 15 saatlik beş dersi³ içermektedir.

Birinci dönemin ikinci yılında, ders yükü, bir öncekine oranla hafifçe artmaktadır. İkinci yılda, Medenî Hukuk, İdare Hukuku, İktisat Politikası, Kamu Maliyesi zorunlu dersler olmakta (iki sömestrelilik); Ticaret Hukuku ile Ceza Hukuku ve Hukuk-Tarih konularındaki muhtelif derslerden oluşan demetten birer sömestrelilik üç ders de seçimlik alınmaktadır.

Birinci dönemin her iki yılında da, yukarda anlatılan ve takrir yönetimiyle yapılan derslerden başka, her öğrenci, her biri haftada bir buçuk saatlik olup öğrenci tarafından sözlü anlatım ve/veya yazılı ödevlere yer veren ve üç ayrı türde düzenlenen küçük birim çalışmalarına kaydolmak zorundadır. Üçlü küçük birim çalışmalarının ikisine “Yönetmeli Çalışma” (Travaux dirigés) adı verilmekte⁴ ve seçilen derslerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili konulara hasredilen uygulamalı çalışmalar şeklinde cereyan etmektedir. Küçük birim türünün üçüncüsü, “Disiplinlerarası Kapsamlı Müzakere” (Conference methodologique inter disciplinaire) adı verilebilecek olan tartışmalı çalışmadır⁵. İlerki sayfalarda küçük birim çalışmanın bu iki türü hakkında ayrıntılı bilgi vereceğiz. Gerek küçük birim, gerekse ders adlı sınıf çalışmalarının toplam yükü —tabii öğrencinin düzenli devam göstermesi kaydıyla— haftada 19 ilâ 21 saate ulaşmaktadır.

Açıkça ağır olan bu çalışma yükünün külfeti, uygulamada, ilk anda bıraktığı izlenimden daha azdır. Zira, öğretim üyeleri tarafından verilen derslerin (takrirlerin) pek çoğunun metninin teksirleri mevcuttur. Bundan başka, bir çok örnekte görüldüğü gibi, derslerde, ilgili profesöre ait ders kitabı ya da daha büyük çaptaki bir kitap geniş ölçüde yakından izlenmektedir. Dersin yeni konmuş olması veya bir başka nedenle ders kitabı yahut teksirin olmaması gibi bazen rastlanan istisnalar dışında, teksirler ve kitaplar gibi kaynakların yardımıyla, öğrencinin derslerde not tutma yükü tam anlamıyla

3) Burada “ders” kelimesi, “takrir” şeklinde yapılan (lecture courses) dersler anlamında kullanılmaktadır (ÇN).

4) Bundan böyle (YÇ) şeklinde yazılacaktır.

5) Bundan böyle (DKM) şeklinde yazılacaktır.

la bertaraf edilmese bile, önemli derecede azaltılmış bulunmaktadır. Daha önemlisi, ders yükünü hafifletici bir önceki sebebin doğal sonucu olarak, derslere devam gereği büyük oranda azalmış ve aslında hukuk derslerinin çoğuna devam yönünden ilgi hayli düşmüştür. Herne kadar derslere devam gereğinde bu suretle bir düşme oluyorsa da; YÇ'larla DKM'lerin içerdiği konuların hazırlanması ve çalışmaların yürütülmesi yükü, gerçekten hayli önemli bir miktara ulaşmaktadır.

Notlar ve sınavlara gelince: Paris 2'deki Fransız Hukuk öğrencisi, "başarılı" (admissibilité) sayılmak için gerekli standartları yerine getirmelidir. "Başarılılık", öğrencinin iki YÇ'da yaptığı çalışmalarda ve bağlantılı derslerde aldığı notlarla belirlenir. Daha açık kelimelerle, "başarılılığın" yarısı YÇ'lardaki sözlü ve yazılı çalışmalarda, yarısı da YÇ'larla ilintili derslerden Haziran ayında yapılan ve her biri üç saat on beş dakika süreli iki yazılı sınavda alınan notlara dayanmaktadır. YÇ notları, bunları yöneten Fakülte mezunu asistanlar veya YÇ görevlileri tarafından verilmekte; kendileri, ayrıca, yazılı sınav kâğıtlarına da, profesörlerin inceleme ve denetlemesine tâbi tutulmak kaydıyla not atmaktadır. "Başarılı" barajını aşan öğrenciler, YÇ'ların kapsamına girmiyen derslerden, Haziran ayında, profesörlerle asistanlarca yapılan sözlü sınavlara girmek hakkını kazanır. DKM notları ise, asistanlar ya da DKM görevlileri tarafından verilmekte ve sözlü sınavlarda alınan notlar gibi muamele görmektedir.

Amerikan Hukuk Fakültelerinden bir gözlemci, karşılaştırma yoluyla, yukardaki program ve not verme düzeni hakkında: (1) Yukarıda alınan asistanlara, küçük birim öğreniminin yönetimi ile yıllık başarıyı saptıyacak not takdirinde geniş ölçüde rol verildiğini; (2) Amerika'da gayet ender, başvurulan sözlü sınav usulünün de büyük ölçüde uygulandığını saptamaktan geri kalmıyacaktır. Ayrıca, yapılabilecek bir diğer gözlem de, öğrencilerin aldığı zorunlu derslerde "sosyal bilim" karakterinin ağır basıyor olmasıdır. Amerikalı Hukuk öğrencisine, sosyal bilim unsurunun nedeni, Fransa'da Hukuk öğreniminin, Amerikan terimleriyle ifade edildiğinde, "kolej düzeyinde" (undergraduate)⁶ bulunması gerekçesiyle kısmen açıklanabi-

6) Önceki sayfalarda (Dipnotu 2) açıkladığımız gibi, ABD'nde Hu-

lirse de; "Paris 2"nin ders programı karşısında, sosyal bilim unsuru, bizleri, ABD'nde, Hukuku diğer sosyal disiplinlerle irtibatlı kılma veya genel sosyal dallar sistemi içine yerleştirme yahut bütünüyle inceleme bakımından yeniden düşünüp gerekeni yapıp yapmadığımız sorusunu sormağa sevk edebilecektir.

Buraya kadar tanımlanan program, toplam dört yıllık Hukuk Lisans öğreniminin iki yıllık döneminin birincisine ilişkin bulunmaktadır. İkinci iki yıllık dönem, esas itibariyle, öğrencilere sağlanan artan uzmanlaşma yönünden farklılık göstermektedir. Çok sayıdaki ve çok çeşitli derslerin şaşırtıcı ayrıntılarına inmeden, bir takım dikkat çekici hatlara ilk bakışta rastlamak mümkündür. Şöyle ki: Hukuk öğreniminin üçüncü (ikinci dönemin ilk) yılında, takrir biçiminde yapılan derslerin kabaca yarısı (Her sömestrede zorunlu olan haftada üçer saatlik toplam bu tür beş ders), Hukuku seçmiş bütün öğrenciler için ortak zorunlu derslerdir. Üçüncü sınıf programının öteki yarısı ise, dördüncü ve son sınıfta yapılacak uzmanlaşma tercihinine göre değişen ders listelerinden seçilenlerden oluşmaktadır. Son sınıfta, uzmanlaşmağa gidilirken odak noktası olarak beliren konular: İşletme Hukuku, Devletler Hukuku, Avrupa Hukuku, Kamu Hukuku, Özel Hukuk ve Hukuk Araştırmaları, Özel Noterlik Hukuku, Hukuk ve Müesseseler Tarihi, Hukuk Tarihi ve Belgeler, ya da Ceza Hukuku ve Topluma İtibak'dır. Hemen ekliyelim ki, bu uzmanlaşma konuları, halihazırda geçerli meslek seçimleri düşünülerek düzenlenmiştir. Tahmin edileceği gibi, dördüncü yıl, uzmanlaşmanın en ileri dereceye götürüldüğü sınıftır.

Takrir modeli ders yükü, son iki senenin her ikisinde de, öğrenci için, her sömestrede (haftada üçer saatlik) toplam beş ders olarak zorunludur. Böylece, haftalık ders yükü 15 ders saatine ulaşmaktadır. Her biri haftada 1,5 saat olan ve konuları da seçilen uzmanlık alanına göre değişen iki YÇ koşulu, birinci dönemdeki gibi devam etmektedir. Yalnız, dikkatinizi çekeyim ki, ikinci dönemde DKM'ler zorunlu olmamakla beraber, bu çalışmalarını da yapmak ola-

kuk, "post - graduate" öğrenimdir. Fransa'da ise, liseden hemen sonra gelen yıllarda yapılan tahsildir; bu nedenle ABD'deki akranı "college" tahsilini ifade eden kullanılan "undergraduate" öğrenim olarak adlandırılmaktadır (ÇN).

nağı vardır ve tavsiye edilmektedir de. Sınavlarla not takdiri, bu dönemde de, birinci dönemdeki modeli izlemektedir.

Şu cihet, Fransız sistemini inceliyen Amerikalılar için çarpıcı olacaktır ki: Fransız modelinin birinci dönemindeki genel çalışmalar ile ikinci dönemindeki güdümlü uzmanlaşma yöntemi, Amerikan Hukuk Fakültelerinden ziyade, bir çok Amerikan kolejinde uygulanan lisans ders programlarına yakinen benzemektedir. Biz de, Amerikan Hukuk öğreniminin son sınıfında, yararlı görülen uzmanlaşmalara bu günkünden çok mu yardım etmeli, biçim vermeliyiz?

Daha önce değindiğimiz gibi, yukarda açıklanan dört yıllık Hukuk öğrenimini başarıyla tamamlayan öğrencilere, Fransız Hukuk öğreniminde alınan ilk derece olan Hukuk Lisans Diploması verilir. Bu ilk diploma, Fransız öğrencisi için, Amerika'daki arkadaşı için LLB/JD'nin⁷ ifade ettiğine oranla daha ender olarak akademik Hukuk öğreniminin sonunu ifade eder. Lisans diploması, kuşkusuz Fransız öğrencilerinin çoğu bakımından sadece bir ara istasyon olup; şayet, Hukuku bir meslek şeklinde ciddî surette devam ettirmek istiyorlarsa, o zaman gerçekten, daha ileri düzeyde ilâve öğrenim yapmaları gerekmektedir. Bu öğrenimin ne olacağı, kişinin özel meslek hedeflerine bağlıdır. Meselâ, avukat olarak çalışmak için, bir avukat bürosunda ilâveten geçirilecek "çıraklık" yıllarını nazarı itibare almasak bile, bir yıllık hazırlık dönemi ve sonunda sınav ile sertifika gerekmektedir. Yargıç olabilmek için de, lisans öğrenimini tamamlamış kişi, aynı şekilde, yarışma ile sonuçlanan bir yıllık lisans-üstü hazırlık çalışması yapmalıdır. Kaldı ki, yarışmayı başardığı takdirde dahi, kendisini yeni çalışmalarla bir yetişme(çıraklık) dönemi beklemektedir. Şayet Fransız Hukuk mezunu, Hukuk ya da Hukuk benzeri sayısız alanlarda meslekî bakımdan uzmanlaşmak isterse, muhtemelen, kendisini, çeşitli enstitüler, merkezler, okullar tarafından yapılan ve sonunda bir sertifika yahut diploma veren ya da doktor derecesine ulaştıran tam veya yarım günlük mezuniyet sonrası çalışmaları izlerken göreceğiz. Doktora da, ya uzmanlık doktorası veya en yüksek derece sayılan Devlet Doktorası (Doctorat d'Etat) şeklinde ayrılmaktadır. Eğer, lisans

7) Bachelor of Laws/Juris Doctor (Üç yıllık Hukuk Fakültesinde ilk Hukuk öğrenimi sonunda alınan diploma).

öğrenimini tamamlayan bir kimse, Fransız Hukuk Fakültelerinden birinde profesör olarak öğretim mesleğine girmeğe karar verirse, Devlet Doktorası derecesini almak zorundadır. Devlet Doktorası da, bir yıllık veya daha uzun süre derslere devamı (başarıldığında diplome d'études supérieures ile belgelenen) ve doktoraların pek çoğundaki gibi bir tezin hazırlanıp savunulmasını gerektirmektedir. Ancak, doktora öğrenimi süreci içinde ikinci bir diplome d'études superieures diplomasını da elde ettikten ve bir takım ilâve çalışmalarından sonra, agregé'liğe yükselebilmek üzere yapılan çetin yarışmanın, sayısı pek çok olmıyan başarılılarından biri olabilmek zorundadır.

Şu halde, açıkça görülüyor ki, Hukuk öğrenimi, Fransa'da, bizim ABD'nde ayırdığımız üç yıllık dönemden⁸ daha uzun sürmek-

-
- 8) Anılan üç yıllık dönemde uygulanan öğretim konusunda topluca ve yıllar itibariyle, şu bilgileri verebiliriz: ... Her bir sömestrede haftada, birinci sınıfta 13 - 17, iki ve üçüncü sınıflarda 12 - 14'er şeklinde dağılan ve üç yılda toplam 82 saate ulaşan ders ve seminerler esası üzerine kurulu öğretim programına yer verilmektedir. **Birinci sınıf** için, öğrenciye seçme olanağı pek bırakmayan, hatları hayli tesbit edilmiş yüklü bir program düzenlenmiştir. Buna göre: Toplam 6 ders arasından seçilecek **bir seçimliğe** mukabil **beş zorunlu** ders (Medenî Usul, Akitler ve Haksız Fiilden oluşan Borçlar, Ceza Hukuku ile Mülkiyet); ayrıca haftada dört saatlik **Hukuk Metodolojisi temel dersi** (birinci haftada her gün 3 saat üzerinden) ile buna bağlı olarak küçük gruplarla haftada bir saat seminer, yazılı ödev, tartışma şeklinde yürütülen ve yeni mezunlar tarafından yapılan "**Ek Program**" (Associates Program); son olarak da ileriki sayfalarda ayrıntılarını vereceğimiz (bak. dipnotu 12) Moot Court adıyla anılan ve her öğrencinin bir dâvanın dâvacı ya da dâvalı tarafı olup dâva dilekçesini yazmak ve sözlü açıklamasını yapmakla yükümlü bulunduğu "**Deneysel Yargılama**" uygulaması. Bunun dışında, her birinci sınıf öğrencisi, Hukuk Fakültesi Kütüphane yetkilisince ders ya da konferans biçiminde düzenlenen bibliyografik çalışma, araştırma yöntemleri, bir takım malzemenin kullanılması konulu oturumlara da katılmak zorundadır. Bu arada şunu da ekleyelim ki, her üç yıl derslerinde izlenen yöntem: daha önce hazırlanması bildirilen ders malzemesinin sınıfta, kısa bir girişten sonra tartışılarak incelencesi, parçalara ayrılması, ilkelerin çıkarılması, irdelenmesi şeklindedir **İkinci ve üçüncü** sınıflarda ise, zorunlu ders yoktur; **tümü seçimlidir**; sadece bir iki dersi

tedir. Kuşkusuz, Fransa'da lisansa ilâve yıllar, kısmen, Fransızların Hukuk öğrenimine, Amerikalılardan farklı olarak kolej düzeyinde-

alabilmek için, daha önce başarılması gereken ilgili dersi okuyup sınavını vermek şarttır. Bu sınıflarda öğrenci, haftalık 12-14 saati, şu seçenekler arasından tercihini yaparak dolduracaktır: Yıl sonunda yazılı sınavlı büyük sınıf (en çok 200 kişi) veya küçük sınıf dersler; altı konuda sunulan klinik çalışmalar; üçüncü yâni son sınıf öğrencilerinin önceliği bulunan, en çok 12-18 öğrenciden oluşan, müstakil veya ortak ödevler hazırlanan seminerler; belli bir konuda araştırma. Bu iki sınıfta amaç, hoca-öğrenci ilişkisini yoğunlaştırarak öğretimdir. Tümü öğrencinin tercihine bırakılan genel nitelikte 11 ders ile 15 seminere ilâveten, özel konulara ilişkin nitelikte toplam 46 ders ve 47 seminerin bulunduğu bu programda, az önce anılan sekiz özel konulardır: Ticaret Hukuku ve dalları, Ceza Hukuku, Ceza Yargılama Usulü ve Kriminoloji, Vergi Hukuku, İş Hukuku, İnsan Hakları, Hukuk Tarihi ve Felsefesi, Uluslararası Hukuk ve Mukayeseli Hukuk, Şehircilik, İmar ve Çevre Sorunları. Öte yandan, ikinci ve üçüncü sınıflarda, öğrenciler, ileriki sayfalarda açıklayacağımız (dipnotu 14) bir ya da iki adet hukukî makale yazmakla veya onun yerine geçmek üzere bir öğretim üyesinin yanında araştırma asistanı olarak çalışmakla yahut gene bir öğretim üyesinin yönetimi altında bağımsız araştırma yapmakla veya öğrencilerin yayınladıkları Fakülte dergi/dergilerinde yazışları kadrosunda görev almakla ve/veya yazı yazmakla yükümlüdürler... Bu arada şu hususu da ekleyelim ki: Columbia, Harvard, Stanford, Yale, Michigan ve benzeri önde gelen Hukuk Fakülteleri, anılan üç yıllık standard Hukuk öğrenimine bir yıl daha ekleyerek (toplam dört oluyor) **"Ortak Programlar"** (Joint Programs) uygulamaktadır. Bu takdirde, öğrenci Yüksek Lisans (master) derecesiyle mezun olmaktadır. Harvard Üniversitesinde, kamu sektöründe yönetici veya meslek memuru olmak isteyenler için Hukuk Fakültesi ile Kennedy İdare Bilimleri Fakültesi (School of Government) ortak programı ilk akla gelen örneklerdendir. Bu uygulamanın bir şekli de, Hukukla İşletmecilik ortak programı olup, önce her ikisinin birinci yılları okunmakta; bunu, belli oranda seçilen ortak derslerden oluşan iki yıllık öğrenim izlemektedir. Aynı şekilde Hukuk - İktisat, Hukuk - Uygulamalı İktisat (Hukukî kararların ekonomik yansımaları), Hukuk - Sosyoloji, Hukuk - Doğal Kaynaklar, Hukuk - Dünya Politikası ya üç yıllık Hukukun üstüne bir yıl veya ikişer yıllık iki dönemli dört yıl modeli şeklinde uygulanan en yaygın ortak program konuları olarak belirlemektedir (ÇN).

ki lisans öğrencileri şeklinde başlaması olgusunun yarattığı durumu gidermek nedeninden ileri gelebilir. Fakat, Amerikada lisans-üstü Hukuk öğrenimine duyulan ilgi, yakın yıllarda artış göstermektedir. Ayrıca, bazı kimseler, Fransız lisans-üstü modelini, meslekî standartları yükselticiliği ve Barolarla Fakülteler arasında daha güçlü bir sıkı ilişki yaratma olanağı ile, fikir verici ve üzerinde ciddî biçimde durulmağa değer bulabilir.

Fransız Hukuk öğreniminin genel hatlarını hatırd tutarak standard olan programın üç yanını, yani takrir/ders yönetimini, gözetim/yönetim altında yürütülen pratik kurları (YÇ) ve disiplinler arası çalışmaları (DKM) daha yakından ele almak ilginç bir yaklaşımdır. Bunlardan daha yakından ilgilendiğim ilk ikisi hakkında birinci elden açıklamalarım yer alacaktır. Üçüncüsünü ise, daha ziyade, sorumlu öğretim görevlileriyle yaptığım belli boyuttaki tartışmalar oluşturmaktadır.

TAKRİR DERS SİSTEMİ

Takrirler Öğrencilere Pasif Rol Vermektedir

Okuyucuların çoğunun bildiği üzere, öteki Kara Avrupalı meslekdaşları gibi, Fransız Hukuk Profesörlerinin sınıflarda uyguladığı öğretim yöntemini, evveleminde, “takrir/anlatma” (lecture) teşkil ederken; bu nokta, Fransız ve Amerikan hukuk öğreniminin en kesin kontrastlarından biri olarak belirlemektedir. Amerikan sisteminin, dikkatle geliştirilmiş öğrenci-öğretici arasında alış/verişi sağlayarak derslerde sorulara ve problemlere sürekli başvurma usulüyle⁹ kıyas-

9) Türkiye’de “case method” adıyla bilinen, “örnek olay yöntemi” şeklinde çevrilen ve “tartışma” üzerine kurulu bu öğretim usulü, Amerikan Hukuk Fakültelerinde, 1870 yılından beri geliştirilerek uygulanan Hukuk öğretim tekniğidir. Bu metod, hem hukukî problemler üzerinde durmakta, hem de öğrencilerin analitik yeteneğini geliştirici başarılı bir araç olan soru/cevap şeklinde cereyan eden sokratik tartışma usulüne, derslerde geniş ölçüde yer vermektedir. Tartışma konusu yapılan malzemeler, uygulamada çıkan hukukî uyuşmazlıklarda mahkemelerce verilen kararlarla bunların gerekçeleridir. Derslerde bu yöntemden yararlanırken, dikkatlerin çoğu: hukukçuların, ilgili olanlarla

lanınca, Fransız profesörlerinin takrir yöntemi, çok defa, "kur majstral"e, başka bir deyişle, ders konusunun oldukça didaktik biçimde açıklanıp anlatıldığı bir soloya dönüşmektedir. (Bu solo icra edilirken) öğrenciler de, derse, anlatılanları, ilerki çalışmaları ve ezberlemelerinde kullanmak amacıyla, mümkün olduğu kadar tam-eksiksiz ve doğru olarak not etmeğe uğraşmaktan ibaret pasif bir rolle katılmaktadır. Bu söylediklerim, hiç değilse izlediğim iki takrir derste gördüğümdür; fakat, gayet eminim ki yaygın derse katılma biçimi bu idi. Nitekim, bu modelden bir sapma, kendini, nisbeten küçük bir sınıfla yapılan Markalar Hukuku dersinde gösteriyordu. Bu derste, doktora öğrencilerine, dersin ana konusunun bazı parçaları üzerinde, bitiminde profesörün eleştirisi ile zaman zaman öğrencilerden gelen sorulara açık tutulan sınıfta kısa anlatım ödevleri veriliyordu. Anladığım kadarıyla, takrir yönteminin bu türü, 1968 öğrenci hareketlerini müteakip ve derslerde daha geniş ölçüde öğrenci katılımı yönündeki tazyikin sonucu olarak oldukça genelleşen şekilde uygulamaya sokulmuştur. Fakat, henüz lisans düzeyindeki uygulamada klâsik takrir ve dinleme usulü, pek değiştiriliyor ya da değiştirilmeğe zorlanıyor denemez. Öğrenciler tarafından sınıfta yapılan anlatım şeklindeki katılmanın, kuşkusuz anlatan öğrenci

olmayanları ayırmakta, problemi tanımlamakta, bir uyuşmazlığın çözümlenmesinin nasıl hukukî sorunların belirlenip çerçevelenmesine bağlı olduğunu görmekte, genelleştirme ve soyutlama ameliyelerini anlamakta, soyutla somut arasında, birinden ötekine kolayca gidiş - gelişi öğrenmekte, meseleleri ve malzemeleri kolayca parçalarına ayırmak ya da sentez yapmakta, bir dâvada belli bir sonuca götüren gerekçelerin, benzeri dâvalarda ne derecede geçerli olacağını araştırmada, önceki bir dâvada verilen karara yol açan ve gelecek dâvaları da etkilemek ihtimalini taşıyan açık/kapalı faktörleri belirlemekte başvurdukları analitik tekniklere harcanmaktadır. Mahkeme kararları, artık, sadece mevcut hukuk kurallarını öğrenme ve değerlendirme aracı olduğu için ele alınıp incelenmemekte; bunlardan, ayrıca, hukukçunun herhangi bir konuda karşılaştığı problemlerin plânlanması, danışma ve savunulması gibi pratik sorunlarının hallinde de yararlanılmaktadır. Şunu da ekleyelim ki, bir çok öğretim üyesi, kararların incelenmesi şeklindeki temel çalışmayı, ilgili yasal hükümlerin ve sorunların, sosyal, ekonomik, siyasal ve benzeri bilimsel açılardan toplanan malzemenin de derse geniş ölçüde getirilip incelenmesiyle tamamlamaktadır (ÇN).

bakımından iyi bir yetiştirme olanağı teşkil etmesine rağmen; biri, yerine geçtikleri profesyonel sözlü açıklama-savunma eğitiminden daha az etkili olmak, diğeri de, lisans öğrencileri için takrir yönteminin öğretme verimini düşürmek gibi iki sakıncası ortaya çıkmaktadır.

Sınıflardaki anlatım prosedürü sorununun dışında ve Atlas Okyanusunun her iki yakasında Hukuk öğrenimi gören Fransız öğrencileri tarafından da çok defa böyledir şeklinde doğrulandığı üzere, sınıfta takrir edilen dersin içeriğinin ABD'ndekinden daha didaktik olması da fevkalâde dikkatimi çekti. İlgili ders konusundaki Hukukun ne olduğunun anlatılıp tanımlanmasına hayli ağırlık verilirken, bu Hukuk kurallarını oluşturan nedenlerle esaslar üzerinde durma ve tartışmaya daha az itibar ediliyordu. Anlatım sırasında ortaya çıkan sorularla meseleler de genellikle çözümleniyor, nâdiren ise cevapsız bırakılıyordu. Hukukun henüz tartışmalı - ihtilâflı olduğu ya da gelişmekte bulunduğu konularda, dersi yapan öğretim üyesi, boşluğu, o alandaki Hukuk kuralının ne olması gerektiğine yahut muhtemelen ne olabileceğine ilişkin bir tartışma ile doldurmağa, boşluk bırakmamağa çalışıyordu.

Takrirlerin Metni Satın Alınabilir

Daha önce de değinildiği gibi, belli bir profesör tarafından verilen derslerin, çoğu defa her yıl yenileştirilen metninin öğrencilere teksir edilmiş olaark verilmesi şeklindeki kural uygulama, Fransa'daki mevcut takrir (anlatım) modelinin kendine özgü bir niteliğidir. Yahut, teksir metin yerine, ilgili profesörce yayınlanan ve anlattıklarıyla görüşlerini tamamen içeren ders kitaplarını satın almak da mümkündür. Meselâ, benim de dinlediğim te'lif hakları dersi için, Prof. André Françon'un mükemmel bir ders kitabı vardı ve derste de kitabını neredeyse aynen izliyordu. Ünlü te'lif hakları hukuku kitabının yazarı emekli Prof. Henri Desbois'nin dersinde görüldüğü gibi, bazen, ders takrirlerinin teksir edilmiş metinlerine ilâveten bir ders kitabının bulunması da mümkündür. Bu tür yardımlar karşısında, anlatım yöntemi uygulanan derslerde devamın düşmesi hiç de sürpriz sayılmamalıdır. Buna mukabil, programa yeni konular veya öğretim üyesi yeni olan, böylece teksir bir metni dahi henüz bulunmayan ya da mevcut takrir-metin sistemine karşı çıkıp anlattığı der-

sin metnini bastırmayı reddeden ender öğretim üyelerinin derslerinde —haliyle— durum farklıdır. Anlatılanların metninin kitap ve/veya teksirlerle temin edilebildiği derslerde, gayet yetenekli Fransız hukuk profesörleriyle öğrencilerinin takrirle harcadıkları zamanı anlayıp, haklı bulmak, görünen şekliyle güçtür. Hattâ, derste anlatılanların basılı metninin bulunmadığı hallerde bile, sistem, konuların didaktik biçimde anlatımıyla geniş ölçüde işgale uğramakla ve öğrencilere hemen hemen tamamen pasif olan ‘mekanik-ezber çalışma’ rolünün verilmesiyle bir takım sorulara ciddî biçimde açık bulunmaktadır.

Lehinde ve Aleyhindeki Noktalar

Az önceki gibi eleştiriler yapılnca, konuştuğum Fransız öğretim üyeleri, sistemin tatminkâr bulunmadığını kabul etmekle beraber, mevcut modelde değiştirme cihetine, çeşitli nedenlerle pek gdiilemeyeceği eğilimi gösteriyorlar; sınıfların, verme/alma yöntemiyle ders yapılması için çok kalabalık olduğunu söylüyorlar. Kuşkusuz, sayıları bine ulaşan/aşan sınıflar var; fakat öğrencinin derse aktif biçimde katılmasının gerçekleştirilebileceği daha küçük sınıflar da mevcut. Öte yandan, sınıfta verme/almaya girişebilmek için öğrencinin dersi önceden hazırlayıp gelmesi temel zorunluluk; Fransız öğrencisi ise bu hazırlığı yapmıyor. Bu bir bakış ve müeyyide sorunu olarak belirebilirse de, uygulamada yeter ölçüde geliştirilip çözümlenmesi imkânsız bir sorun da değildir. Ayrıca, Hukuk öğrenimine çok genç sayılacak yaşta ve orta öğrenimin verdiği temelle gelen Fransız öğrencilerinin, takrir yönteminin sağladığı, konuların içerik yönünden nisbeten bir bileşim ve bütünlük içinde ve disiplinli biçimde takdimi usulüne, kendi analitik çalışmaları için daimî bir model olarak ihtiyaç duydukları da söylenmektedir. Buna mukabil, verme/alma yöntemi, konuları az önce değinilen surette işlemek niteliğini pek az taşıyan, gayet kaba ve genel hatlarıyla ele alan, yeterince işleyip açıklığa, kesinliğe kavuşturmadan uzak sayılmaktadır. Ancak, Columbia’da, lisans düzeyindeki denemeler, verme/alma yönteminin, hiç değilse, ilk yıl öğrencileri için yararlı olduğunu kanıtlamaktadır. Dersin belli bir bütünlük, düzen ve sistematik içinde takdimi ise, öğretim üyesi tarafından dersi yaparken haliyle sağlanacaktır. Son olarak, Fransız metodları kadar Amerikan yaklaşımına

da yabancı olmayan bazı Fransız profesörleriyle öğrencilerinin belirttiği ve bir ölçüde isabet de taşıyan bir eleştiri vardır ki, o da, henüz bir konuyla ilk defa karşılaşma aşamasında bulunan öğrencilerin bu durumlarına rağmen “bilir ifadeli konuşmaları”nı dinlemekle sınıflarda pek çok ders vaktinin kayba uğradığıdır. Fakat, iyi bir hazırlanma ile, tecrübeli bir öğretim üyesi bu sorunu asgarî boyutlara indirebilir. Bir başka nokta da, takrir sisteminde, hem dersi veren öğretim üyesi, hem de izliyen öğrenci bakımından hazırlanma yükünün, verme/alma üzerine kurulu öğretim yöntemine oranla bir hayli az olmasıdır. Ve, sınıfta ders esnasında öğrenciyle diyalog kurma kavramı da, bugün Fransa’da uygulanan ve alışılmış bulunulan modellerin âdeta tamamen dışında kalmaktadır; hem de diyalog kurmak eğilimini gösterdikleri takdirde, Paris’te, bunu mükemmel surette yürüteceğine inandığım fevkalâde ve bu hususta gayet yetenekli öğretim üyelerinin varlığına rağmen. Nihayette, bu yönetimin istenen önemli bir öğretim usulü şeklinde belireceği bir sistem değişikliğinin meydana gelebilmesi için, muhtemelen ya öğretim üyelerinden bazılarının kişisel atılımda bulunması ve/veya gene öğretim düzenine karşı çıkan öğrencilerin varlığı gerekecektir.

Anlatım sisteminin bir yanını eleştiriyor olmam, altını çizerek belirteyim ki, anlatım sistemine ya da “Paris 2” deki hukuk öğretim modeline topyekûn karşı çıktığım anlamına gelmemektedir. Anlatım (takrir) metodundan, Amerikan Hukuk Fakültelerinde, hâlen 2. ve 3. sınıflarda uyguladığımızdan daha adına uygun surette (mamafih Fransa’dakinden daha az doğmatik-didaktik biçimiyle) yararlanmamıza gerek bulunmıyabileceğinden de çok emin değilim. Paris 2’deki hukuk öğreniminin genel yapısında da, anlatım metodunun kusurlarını gidermeğe yönelik bir hayli aktif (ve ekliyelim ki başarılı) çaba, sistemin başka noktalarına el atarak sarfedilmektedir (hemen aşağıdaki satırlardaki Yönetmeli Çalışmalar gibi).

YÖNETMELİ ÇALIŞMALAR (YÇ)

Pratik Çalışmalar/Fransız Sisteminin Hayatî Bir Parçası

Yönetmeli Çalışmalar, öteki adıyla öğretim üyesi ve yardımcılarının gözetim ve denetimi altında yapılan pratik çalışmalar, “Paris 2”deki Hukuk öğretim modelinin kilit unsurudur. Hukuk Fakül-

tesinde, Hukuk Lisans öğrenimi yapan her öğrenci, her yıl, her biri haftada 1,5 saatten iki YÇ almak zorundadır. YÇ'ların her biri de, ilgili öğrencinin kaydolduğu bir anlatımlı (takrir) ders ile bağlantılıdır. Öğretim sisteminin, öğrencileri birey olarak ele alıp yetiştirmek sorunuyla karşılaşp bunu çözümlediği yerler, her biri ortalama 30 öğrencilik birimlerden oluşturulan YÇ'lardır. Sistemin, daha önce yazdığımız anlatımlı (takrir) ders yönteminin doğurduğu ve öğrencinin birey olarak içinde eridiği "kitle üretimi" nin sakıncalarının bir ölçüde giderildiği yer, bu çalışmalardır. Anlatımın uygulandığı derslerde, tahmin edileceği gibi, öğrencilerle hocalar arasındaki ilişki, asgarîdedir ve genellikle ancak teneffüslerde yahut ders sonrasında aceleye getirilen sorularla cevaplara ya da yıl sonu sözlü sınavlarda sınav tazyiki altında cereyan eden kısa bir anlatma veya tartışmaya ulaşabilmektedir. Halbuki, her YÇ, öğrenciyi, öğrencisi bulunduğu dersin sorumlusu profesörün genel yönetimi altında çalışan bir asistan veya öğretim görevlisinin düzenli, yakın gözetim ve denetimine tâbi tutmaktadır. Kimdir YÇ yöneticileri olan asistanlarla öğretim görevlileri? Asistanlar, mesleğine girmek amacıyla doktora çalışmaları yapan ve Fakültenin sağladığı (Paris 2'de beş yıl ile sınırlı) yarım-gün akademik işte çalışan genç Hukuk mezunlarıdır. Bazı dalların YÇ'larında asistanların yerine oldukça geniş ölçüde başvuru alan öğretim görevlileri ise, dışardan kimselerdir (Avukatlar memurlar ve diğerleri). Bunlar, beş yıl kaydına da tâbi olmaksızın yarım-gün esasıyla sözleşmeli ve saat ücreti çalıştırılan elemanlardır. "Paris 2"deki öğretimin çelişkilerinden biri de, öğretim üyeliği mesleği için en sıkı yarışmadan ve bir kaç defa tekrarlanan yetenek ispat gösterilerinden geçtikten sonra seçilen profesörlerin, öğrencileriyle son derecede az kişisel temas içinde olmalarıdır. Buna mukabil, aynı öğrencilerin eğitimi ve yetiştirilmesiyle her gün uğraşmak üzere görevlendirilenler ise, nisbeten pek resmî olmıyan bir elemenden geçirilmektedir.

YÇ'lar Öğrenciyi Hem Yetiştirme Hem Denetleme Aracıdır

Hukuk Fakültesinin broşürlerinde de belirtildiği gibi, YÇ'ların amacı, öğrenciyi, derslerde gördüğü konularla ilgili uygulamalı hukukî problemlerle karşı karşıya getirerek gelişmesini sağlamaktır. Bu nedenle, YÇ'ların öğrencinin hukukçuluk meslek hayatı için ye-

tiştirilmesinde “temel” bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Birinci sınıftaki Medenî Hukuk (Metodoloji, sözleşmeler, haksız fiil sorumluluğu, mülkiyet hakkı vs'den oluşan bir ders) YÇ'sında dağıtılan bir yazıda altı çizilerek ifade edilmişti ki, YÇ'lar, “Her şeyden önce, (profesörün sınıfta anlattığı) derslerde ortaya çıkan ve özellikle büyük ilgi ve önem taşıdığı anlaşılan belirli meselelerin derinlemesine el alınıp işlenmesini” amaçlamaktadır. Aynı yazının asistanlarla öğretim görevlilerine yönelik satırlarında, YÇ'ların bir başka temel amacının da, “öğrencilerin eğilim ve yetenekleriyle öğrenme durumlarının sürekli denetlenmesi” olduğu belirtiliyordu.

Benim gözlediğim kadarıyla, Medenî Hukuk YÇ toplantısı (ki bunu öteki derslere de şâmil kılabiliriz) sınıfta anlatılan dersin konuları arasından seçilen bir probleme ilişkin bulunan ve öğrencilere çalışmalardan önce dağıtılan dikkatle kaleme alınmış bir sorunun etrafında cereyan edip geliştirilen bir çalışma şeklinde düzenlenmişti. Üzerinde YÇ'ların yapılacağı metinler, ders profesörüne danışmak suretiyle başasistanlar tarafından hazırlanır. Genellikle, dağıtılan YÇ metinleri, şunları içerir: Önce hukukî meselenin ilişkin olduğu konuyu —meselâ: İçtihadın, Hukukun oluşundaki rolü, Geçmişe veya ileriye etkililik, İltihakî sözleşmeler, İhmalden sorumluluk gibi— belirler; bir iki satırla temel hatlarını çizer; kaynak önerisinde bulunur; doktrin ve mahkeme kararlarından parçalar gibi sınıf tartışması için lâzım olan malzemeyi te'min eder ve bazen de —ilâveten— ya orijinal bir dâvadan yapılan veya sun'î olarak düzenlenen ve ilgili ana noktalar etrafında dönen bir probleme de yer verir. YÇ'lar sırasında, öğrencilerden, ana konunun çeşitli yanları üzerinde sözlü ya da yazılı egzersizler istenebileceği gibi; okuma ve kavrama denetimi amacıyla, sınıfta gayriresmî test sınavlarına da başvurulabilir. YÇ'larla ilintili bulunduğu dersi kapsıyan testlerle egzersizler, YÇ sınıfındaki başarı derecesi ile profesörce aradan rastgele seçimli kontrole tâbi olarak asistanlarla öğretim görevlilerince değerlendirilen üç saat on beş dakikalık yıl sonu yazılı sınavında alınacak toplam notlar, öğrencinin sınıfta verilen dersten sözlü sınava kabulüne “müsaade edecek” derecede tatminkâr olmalıdır. Asistanın ya da öğretim görevlisinin başarısını ve gelişmesini izlemesini denetlemesini ve tekrar denetlemesini kolaylaştırmak amacıyla, her YÇ öğrencisinden, her çalışma metni için egzersizler,

analizler ve testlere ait ayrı bir dosya tutması istenir. Gördüklerimden çok daha az başarılı olanları da bulunmakla beraber; benim izlediğim YÇ müzakereleri, bu hususta iyi hazırlanmış asistanlar tarafından gayet mükemmel yönetiliyordu. Hiç kuşkusuz, YÇ'ların verimi ve değeri, asistanlarla görevlilerin başarılı olup olmamasına dayanıyor. Öğrencilerin (yıl sonu sözlü sınavına girebilmesi için YÇ'lara belli oranda devam göstermelerinin zorunlu bulunmasına rağmen), çalışmalara hazırlanmış gelmeleri ve devam, en mükemmel YÇ sınıflarında bile değişiklik arz ediyordu. Birinci sınıfın Medenî Hukuku, bir nevi Hukuka Giriş dersi anlamını da taşıdığından, YÇ müzakerelerinde, ağırlık, tahmin edildiği gibi, metinlerin ve mahkeme kararlarının analizinde toplanıyor; ayrıca, kararların özetlenmesi ve takdimi de isteniyordu. (Şu hususa dikkat çekeyim ki) Amerikalı bir gözlemcinin gözüyle bakınca, YÇ öğretiminin içeriği, aynı çalışmanın benzer bir grupta bir Amerikan Hukuk Fakültesinde yapıldığında beklenebileceğinden çok daha farkedilir ölçüde didaktik ve doğmatik biçimde cereyan ettiği izlenimini bırakıyordu. Ayrıca, temel ilkeler daha az bir sıklıkla tartışma konusu yapılıyor ve çoğunlukla sorular daha önce belirlenmiş çözümlerle cevaplandırılmağa müsait mahiyette oluyordu. Öte yandan, bir öğretim tekniği olarak "problem yöntemi" nden yararlanmak konusunda olanakların bulunmasına rağmen, bir hayli isteksizlik görülmekteydi. İki üç defasında, YÇ metinlerinde, dersin bütün temel noktalarını ve güçlüklerini özellikle çok canlı biçimde ortaya çıkarmada yararlanılabilecek olan gayet güzel ve orijinal problemlere yer verilmişti. Ve bunların hepsinde, sınıftaki ders saati, esas itibariyle nisbeten kuru biçimde o günkü kararları ve doktrini tekrarlamakla geçirilmekte; problem ise, ancak dersin bitim dakikalarında ele alınıp "çözümün" ne olduğunun söylenmesiyle tamamlanmaktaydı. Bununla beraber, hemen üstüne basarak ekliyelim ki, yukardaki eleştirilerim, YÇ'ların, bütünüyle bakıldığında, yakın denetim ve disiplinli çalışma ortamını sağladığı hakkındaki gayet olumlu izlenimi ciddî surette terkettiğim anlamında değildir.

YÇ Modeli Amerikan Hukuk Öğrenimi İçin Fikir Verici

Mahiyettedir

YÇ'lar, özellikle Amerikan Hukuk Fakültelerindeki öğrencilerle şahsen meşgul olma ve denetim altında yürütülen araştırma ve ya-

zılı ödev hazırlama olanağı sağlama konusundaki çabalar ile karşılaştırmayı dâvet etmektedir. Bildiğimiz Columbia Hukuk Fakültesi¹⁰ ile karşılaştıralım: Columbia'nın birinci sınıfında, Hukuk Metodolojisi dersiyle bağlantılı uygulanan Ek Program¹¹, yardımcı asistanlarca yürütülen program ve Deneysel Yargılama (Moot Court)¹² ile küçük grup çalışmalarının bazıları, YÇ'lara en yakın eşitlikteki öğ-

-
- 10) Bakınız, dipnotu 8 ve 9. Columbia modeli ile karşılaştırırken, aslında, bütün Amerikan Hukuk Fakülteleri ile bir mukayese yapılmaktadır (ÇN).
- 11) Bu başlık altında, Anglo - Amerikan Hukukunun kaynakları ve şekilleri, emsal mahkeme kararlarının analiz ve sentezi, yasaların yorumlanması, içtihad hukuku ile yasaların koordinasyonu, hukuka giriş, hukukî meselelerin ele alınması ve malzemenin kullanılması konuları, hem ders, hem de küçük birim seminerlerde işlenmektedir. Böylece, Hukuk öğrenimine ilk defa başlayanlara, bu ders ve ek programı vasıtasıyla, hukukun öğrenilmesinde başlangıç adımını atmak, okuma, kavrama, analiz, sentez, yorum gibi belli temel hukuk yöntemlerini zamanla geliştirmek, hukukun ve hukuk kurallarının oluşu olayının temel noktalarını inceleyip tartışmak şeklinde üç ana niteliği kazandırmak amacı güdülmektedir (ÇN).
- 12) Türkçeye, "Deneysel Yargılama" şeklinde çevirdiğimiz ve değil öğrencilik, avukatlık stajı döneminde bile uygulayamadığımız "Moot Court" programı, Amerikan Hukuk Fakültesi öğrencileri için, daha birinci sınıftayken (ikinci sömestrede) katılıp başarmaları **zorunlu** bir çalışmadır. Programın amacı, öğrencilere, somut bir dâvanın araştırma ve hazırlık faaliyetlerinden başlayarak, emsal mahkeme kararlarının tetkikine, değerlendirilmesine, dilekçenin yazılmasına, ilk ve müteakip derecelerde, aynen bir mahkeme önünde olduğu gibi sözlü savunma ve tartışmada bulunmaya kadar uzanan, hukukçuluk mesleği için gereken tecrübeyi kazandırmaktır. Bu amacının yanında, öğrencide hukukçuluk kişiliğinin oluşumunda, mesleğe ilgisinin artmasında, meslekdaş ilişkilerini, daha öğrenciliğinin ilk yılında kurup geliştirmesinde çok önemli katkılarda bulunmaktadır. Deneysel Yargılamada, bir mahkeme önünde ve öncesinde, bir avukatın yaptıkları ve yapması gerekenler aynen cereyan eder. Programın yürütülmesi, öğrencilerden oluşan bir Komiteye aittir. Birinci sınıfın ikinci yarısı yılında yapılan ve her öğrencinin, dâvacı ya da dâvalı vekili sıfatıyla katıldığı Deneysel Yargılamada, mahkemeyi, Fakültenin eski mezunu avukatlar, yargıçlar, hattâ bunların yanında başarılı ikinci ve üçüncü sınıf öğ-

retim faaliyetini sağlamaktadır. İkinci ve üçüncü sınıflarda şunları görüyoruz: Gayet geniş ölçüde uygulanan seminer çalışmaları¹³, hukukî metin yazma¹⁴ zorunluluğunun somutlaştırılmış ifadesi olan

rencileri teşkil etmektedir ve yapılan çalışmanın bütünü hakkında not (başarılı/başarısız) atmaktadırlar. Öte yandan, Hukuk Fakültelerinde, küçük sınıflardan biri, jüri yeri, yargıç kürsüsü, dinleyici sıralarıyla birlikte, aynen bir mahkeme salonu gibi hazırlanmıştır. Deneysel Yargılama mürafaalarının yapılması için (ÇN).

13) Bakınız dipnotu 8.

14) Üç yıllık öğrenimini sırasında Amerikan Hukuk Fakültesi öğrencisinin yerine —tabii başarılı biçimde— getirmekle yükümlü olduğu bir çalışma da, ikinci ve/veya üçüncü sınıftayken bir ya da birer bağımsız ödev yazmaktır. Çünkü inanılmaktadır ki, Hukuk öğretiminde, öğrencide aranmasında ve kazandırılmasında büyük gerek olan bir yetenek de, belli bir hukukî konuda kendi başına, ayrıntılı araştırmasını, incelemesini, tahlil - tartışma ve kendi önerilerini yapıp belli hacim ve nitelikte bir metin yazmasıdır (Seminer ödevleri dışında). Bu ödev, Hukukun herhangi bir dalında hazırlanabileceği gibi, başka disiplinlere giren konular da ağırlık merkezini teşkil edebilir. Bir öğretim üyesinin gözetimi altında, müstakil bir konuda veya bir seminerin çerçevesi dahilinde hazırlanacak metnin hacmi, dipnotları hariç beş bin kelime (itibarî 25 sayfa) civarında olmalıdır. Şunu da ekleyelim ki, öğrenciler, bu yükümlerini, Fakülte dergisinde yayınlanan yazıları veya Deneysel Yargılamadaki yargıçlık mesaisi ile yerine getirmiş sayılmaktadır da (Bir öğretim üyesine araştırma asistanlığı yapan iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin araştırma ve yazımdaki katkıları da sayılabilir). Şöyle ki, Amerikan Hukuk Fakültelerinde, Fakülte Dergisi, öğrencilerden oluşan bir yazı işleri kadrosunca düzenlenip yayınlanmaktadır. Hukuk öğretiminin bir parçası sayılan bu göreve katılabilmek için, öğrencilerin bu konuda yıl sonu sınav not ortalamalarının belli bir barajı aşmış, özel yarışma sınavını başarmış ve adaylık döneminde de çalışmalarının olumlu kanaat yaratmış olması lâzımdır. Öğrencilerce hazırlanıp yayınlanan dergilerin sayısı, ilk sırayı işgal eden Amerikan Hukuk Fakültelerinde bir kaça ulaşmaktadır. Bir fikir vermek üzere Columbia Hukuk Fakültesini aldığımızda, aşağıdaki beş dergiyi zikredebiliriz: Columbia Law Review; Columbia Journal of Law and Social Problems (ampirik araştırmaya ağırlık vermekte); Columbia Journal of Transitional Law; Columbia Human Rights

çeşitli faaliyetler ve tekrar “küçük grup” (small section) öğretim. Fakat, Fransız YÇ sistemi, bu tür öğretim girişimi için (4 yıl süreyle haftada 3 saatlik) mümkün olan en fazla saati düzenli surette ayırırken; bir öğretim aracı olarak Columbia Hukuk Fakültesindeki seminerlerin, yardımcı asistan programlarının ya da hukukî metin yazma uygulamalarının çoğundan daha sistematik ve araştırmacı olmaktadır. Ancak, Columbia'nın birinci sınıfının birleşik programı ile seminerlerin bazıları, Paris'tekilere oranla, kanımca, daha muhtevalı, düzenli ve disiplinli çalışma sağlamaktadır. Fakat, YÇ'lar, öğrencilerin her biri üzerinde daha yakın ve uzun süreli denetimi başarıp, gerçekleştirmektedir.

Yukarda yazdıklarımın sonra, YÇ modelini yahut bu modelin temel yanlarını ABD'nde veya Columbia'da benimsemek cihetine gitmeyi neden düşünmiyelim diye sorabiliriz. Hemen belirteyim ki, bu soruyu karşılarken, YÇ'larla Columbia'daki uygulama arasındaki kilit bir fark göze çarpmaktadır. Tam yetkili öğretim üyeleri, Columbia'daki meslekdaşlarınıninkine benzer görevlerin çoğunu yaparken, YÇ'ları ise, Fakülte mezunu asistanlarla öğretim görevlileri yönetip yürütmektedir. YÇ'lar için öğretim üyelenirden de yararlanmak, harcıyacakları vakit yönünden hem güç, hem de çok pahalıdır. Hattâ YÇ sisteminin mükemmelliği kabul ve teslim edildiğinde bile, Columbia'da geniş bir asistan kadrosu kurmak ve Fransız modelini aynen kopyeye çalışmak, muhtemelen son derecede masraflı bir yenilik olacaktır. Asistanlarla öğretim üyeleri arasında bir karşılaştırma yapıldığında, bana göre, Hukuk öğreniminin hiç değilse başlangıç döneminde, öğretim üyeleri kadar bilgi ve tecrübe sahibi olmamalarına rağmen, asistanların, çok daha dolu ve meşgul durumdaki öğretim üyelerine kıyasla, öğrenciyle yakın ve ayrıntılı çalışma bakımından hem maliyeti daha düşük olarak, hem de daha etkin görev gördüğü, ikna edici biçimde ileri sürülebilir. Columbia ve diğer bazı hukuk fakültelerinin, birinci sınıftaki öğrenciler için birleşik program ya da yardımcı asistan müesseselerinden yararlanılmasını onaylamak suretiyle bu usulü kabul ettiği görülmektedir. Columbia'daki câzip bir uzlaştırma, birinci yarıyıldaki mevcut bir-

Law Review (ikinci sınıf öğrencilerinden ilk dergide görev almış olanlara açık); Columbia Journal of Environmental Law (ilgi duyan tüm öğrencilere açık) (ÇN).

leşik programı, ikinci yarıyla da yayarak (toplam üç yıllık fakülte öğreniminde) bir yıla çıkartmak olabilir. "Paris 2" modelini izliyerek, sayıları arttırılan öğretim yardımcıları, şu anda birinci sınıfın ilk sömestresindeki öğretim işine devam ettikten başka, ikinci sömestresinde de belli bir derse yardımcı eleman olarak görevlendirilebilir. Nitekim, 1963-64 ders yılında, böyle bir projeyi mümkün kılabilen ve engelleyici bir etkisi de bulunmayan bir kararla, yardımcı sayısının yükseltilmesi Fakültece onaylanmıştı (Ancak, hiç bir zaman gerçekleştirilmedi). Seminerlerden, hukukî metin yazma zorunluluğundan ve küçük grup çalışmalarından oluşan halihazır Columbia sistemi, Hukuk öğreniminin, ağırlığın büyük ölçüde inisiyatif ve daha çok inceleme merakı isteyen birinci el araştırma gibi bilimsel çalışmada önem taşıyan değerlere verildiği (ve belki de —gerçekten— YÇ'larda izlenenlerden daha üstün değerler olan) ikinci ve üçüncü yıllarında muhafaza edilmelidir.

DİSİPLİNERARASI KAPSAMLI MÜZAKERELER (DKM)

DKM'ler İlginç Bir Deneysel Gelişmedir

"Paris 2" de, 1972-73 ders yılında hukuk öğreniminin en ilginç noktalarından biri de, disiplinlerarası daha geniş esneklik ve alış/veriş veya koordinasyon isteyen 1968 tarihli Devrim sonrası Faure Raporuna cevap olarak ortaya çıkan ve nisbeten daha yakın tarihli deneysel bir gelişme teşkil eden "Disiplinlerarası Kapsamlı Müzakereler" idi. DKM'ler, kısmen YÇ'lara benziyerek, sözlü ve yazılı açıklamanın üzerinde duran küçük grup öğretim uygulamasıdır. Her öğrencinin, Hukuk öğreniminin ilk iki yılının her birinde, bir DKM ünitesine kaydolması şarttır. Ortalama 30 civarında öğrenciden oluşan her bir DKM birimi de, bir asistanın ya da YÇ öğretim görevlisinin yönetimi altında her hafta bir buçuk saatlik çalışmalar yapar. Bu çalışmalar boyunca, öğrencilere, sözlü ve yazılı anlatımları ve sınıftaki müzakerelere katılmaları bakımından not verilir ve alınan bu notlar, takrirli derslerde yapılan sözlü sınavlardaki notlar gibi muamele görür. DKM'ler, her ne kadar Hukuk öğreniminin son iki yılında da öğrencilerin yararlanmasına açık ise de, bunlara yazılmak zorunlu değildir; ayrıca, aslında, öğrenciler de pek ilgi göstermemektedir.

DKM'ler, küçük birimli, asistan yönetimli yapılarıyla YÇ'lara benzemekteyse de, amaçları ve içeriği itibariyle önemli derecede farklıdırlar. DKM'lerin temel özelliği, disiplinlerarası çalışmaya ağırlık veren niteliğidir. Bu çalışma modeline, "belli konuda ihtisaslaşmaya ağırlık tanırken gerçekleri çarptıran bir programın yanında yardımcı olarak düşünülen ve bir takım sorunların disiplinlerarası yanlarını gerçeğe uyan biçimde ele alarak incelemek üzere düzenlenen orijinal pedagojik deneme" gözüyle bakılmaktadır. DKM'lerin hedefleri: "Hukuk uygulamasında sorunların nasıl doğup çözümlendiğinin gösterilmesi", "belli başlı hukuk disiplinlerinin gerçek olaylar karşısında birbirine bağlılığın" ortaya konması, ve bu ikisinden de ziyade, "sosyal bilimlerde geliştirilen değişik yöntemlerin bağdaştırılması" şeklinde ifade edilmektedir.

Bu iddialı ve güç amaçlar nasıl gerçekleştirilmektedir? Uygulamada, DKM'ler, hangi öğretim yılına ait olduğuna göre değişik düzenlemeye tâbi tutulmaktadır. Böylece, birinci sınıf öğrencilerine ait DKM programlarında, kendi program profesörünü (bir Kamu Hukuku profesörü), asistanlarını ve kendi yaklaşımını; ikinci yıl DKM'lerinde aynı şekilde kendi kuruluşlarını (bu defa bir İdare Hukuku profesörü) ve kendi yaklaşımını görmek mümkündür. Üçüncü ve son sınıfta ihtiyarî olan DKM'ler de öncekilere benzemektedir. Birinci ve ikinci yıl DKM'lerinin içeriği, aşağıdaki paragrafta özetle anlatılmış olup, DKM denemesinin Amerikan hukuk öğretimi bakımından uygunluğunu, siz okuyucular bu suretle değerlendireceksiniz.

Birinci Sınıfta DKM'ler

1972-73'de, birinci sınıf DKM'leri, "haberleşme araçları" adlı genel konuya ilişkin idi, Programın başlıca-temel boyutları, birinci yıl DKM'leri yürütmekle görevli ve sorumlu profesör tarafından ilgili disiplinlere mensup meslekdaşlarına danıştıktan sonra geliştiriliyordu. Her DKM'ne ait yılda toplam 20 haftalık müzakere oturumları, her biri beşer toplantıdan oluşan dört birime bölünmüş; her birimde, genel konunun —tarih, iktisat, sosyoloji ve hukuk gibi— değişik bir yanının incelenmesine ayrılmıştı. Her biri farklı olan bu toplantı ve müzakere birimlerini yönetip yürütmek için, söz konusu çeşitli disiplinlerde çalışmakta olan "asistanlar" dan yararlanmak cihetine

gidilmişti. Bu suretle, tarih konusuna ayrılan müzakere biriminde öğretim, tarih bölümünden bir "asistan", sosyoloji biriminde, bir sosyoloji asistanı tarafından yapılmakta; öteki birimlerde de aynı kural izlenmekteydi. Bu arada, öğretim kadrosunun dışındaki kişiler de, meselâ gazeteciler, bazı DKM toplantılarına katılmağa çağrılmaktaydı. YÇ'larındakini andıran şekilde, DKM çalışmalarının temel hammaddesi olarak bibliyografyayı gösteren, ilgili makalelerle hukukî ve başkaca metinlerden alınmış parçalara yer veren malzeme hazırlanıp dağıtılıyordu. Bu çalışmalar sırasında, çabalar, öğrencilerin sözlü ve daha az sıklıkla yazılı anlatım ve ödevler kadar sınıftaki tartışmalara da katılmasını sağlamağa yöneliyordu. DKM'leri şahsen izlemediğim için, katılma çabalarının ne ölçüde başarılı olabildiğini veya bu çalışmaların, genellikle rastlandığı gibi, sonunda tekrar ders biçimine dönüşüp dönüşmediğini bilemiyorum.

1972-73 ders yılında, genel konu olarak "haberleşme araçları" üzerinde durulmasının, hem yeni, hem de deneme niteliğinde bir ayrılış teşkil ettiğini belirtmek ilginç olabilir. 1971-72 döneminde, birinci sınıf DKM'leri ise, birbirini izliyen biçimde; işlenen dört ayrı konu etrafında dönüyordu. Bunlar : Adalet, kadınların statüsü, kalkınma, Avrupa idi ve her biri beş toplantı saatine uydurularak ilgili disiplinlere mensup uzmanlarca sırayla yönetilen oturumlar şeklinde yürütülüyordu. Gerek konuların, gerekse öğreticilerin çok tür-lülüğü idarî sorunlar yaratırken, hiç bir asistan da öğrencilerle isabetli not atmasına izin verecek derecede sık karşılaşabilmiş olmuyordu. Nitekim, 1972 - 73 ders yılında tek bir genel konunun tercihi bu güçlüğü sona erdirdi.

İkinci Sınıfta DKM'ler/Ağırlık Hukukta

1972 - 73 dönemi ikinci sınıfa ait DKM programı, içerik bakımından oldukça değişik olup; inceleme mevzuu yapılan gerçek olayların kapsamına giren belli başlı hukuk disiplinleri arasında mevcut bulunan birbirine bağımlılığı gayet açık biçimde göstermek amacını taşıyan problemlere hasrediliyordu. İkinci yıl DKM çalışmalarının temel malzemesini de, görevli profesör ile başasistanın (öteki disiplinlere mensup meslekdaşlarıyla birlikte) hazırladığı problem şekline sokulmuş ve bir memoranda da ifadesini bulan üç olay teşkil ediyordu. Her bir problem için altı toplantı ayrılmıştı. Söz

konusu altı toplantı da, ele alınan problemle ne derecede ilgili buldukları bakımından taşıdıkları önemle doğru orantılı olarak, İdare Hukuku, Medenî Hukuk ve Ceza Hukuku arasında paylaştırılıyordu. Bu yazının sonuna tercümesini eklediğim daha önce kullanılmış bir ikinci sınıf DKM problemi¹⁵, anılan üç disiplin arasındaki

- 15) Makalenin sonundaki orijinal DKM problemini, çeviriyi yaparken, burada, dipnotu şeklinde vermeyi uygun gördük (ÇN) ...
- İkinci Sınıf DKM Problemi Örneği:** Devletin verdiği imtiyaza dayanılarak özel/kamu karması bir şirket tarafından yapılıp işletilen bir karayolu, inşaatın henüz tamamlanmamasına rağmen umumun kullanmasına açılmıştır. İnşaatın bitimine kadar olmak üzere, karayolundaki köprülerden biri de 5 ton ve daha yukarı ağırlıktaki araçlar için yasaklanmış; yasağı belirten trafik işaretleri de açık şekilde konmuştur. Altı ton ağırlığındaki bir turist otobüsü, karayolu üzerindeki yol parası gişesi önünde durur; şoför, otobüsün beş tonu aşan ağırlığı konusunda gişe memurunun dikkatini çeker; memur ise, geçişi engellemez. Zira, olaydan sonra yapılan soruşturmada memur, şirket yönetiminin, kendisine, bir takım güvenlik sınırları dairesinde olmak kaydıyla, yazılı ağırlık miktarından değişik tonajdaki araçlara geçiş izni vermek yetkisini tanıdığını ifade etmiştir. Bu şekilde karayoluna giren otobüs, tam köprüden geçerken, köprü çöker; turistlerin bazıları ölür, bazıları da yaralanır. Yürütülen idarî ve cezaî soruşturma, aşağıdaki noktaları ortaya çıkarır: (a) Kaza, köprüyü karma şirketle yaptığı sözleşme uyarınca inşa eden müteahhidin sebep olduğu ciddi bir yapım hatasından ileri gelmiştir. Aslında, eğer inşaat normal yapılıysaydı, azamî 5 ton kaydına riayetle gerçekleştirilen güvenlik tedbirleri, söz konusu 6 tonluk otobüsün köprüden geçmesine izin vermeğe yetecekti. (b) Gişe memurunun olaydaki geçiş izni verme işlemi, kendisine, yeri geldiğinde kullanılmak üzere, karma şirket idaresince tanınan hareket serbestisinin sınırları içinde kalmıştır. Şirket idaresi de, aynı müsaadeyi, Karayolları ve Köprüler Bakanlığı elemanlarından bulunan ve karayolunun yapımını ve faaliyete açılmasını Bakanlık adına denetlemekle görevli mühendisten almıştı. Hatları bu şekilde belirlenen olay, aşağıdaki açılardan ve muhtelif bakımlardan tartışma konusu teşkil edecektir. (1) **Ceza Hukuku açısından:** Otobüs şoförü, gişe memuru, karma şirket elemanı, mühendis ve müteahhit hakkında yapılacak ceza koğuşturması; (2) **Kamu hak ve özgürlükleri açısından:** Mağdurlar, hangi yargı yerlerinde açacakları ne tür dâvalarla haklarının tanzim ve telâfisini sağlayabilir? Sorumlu bulunan kişiler için ne gibi rücu dâvası olanakları mevcuttur? (3) **İdare**

karşılıklı ilişki ve etkiyi göstermektedir. Otuz öğrencilik birimden sorumlu olan başasistan ya da YÇ görevlisi, bu birimi, üzerinde durulan problemin az önce belirttiğim üç hukuk dalından kendi uzmanlık alanına giren kısmını ele alarak yönetirken; öteki ilgili dalların asistanları veya görevlileri de, problemin bu defa kendi uzmanlığına ilişkin yanlarını işlemek için düzenlenen oturumlara katılıyordu. Fakat, her iki kategori toplantıda da, başasistan ya da görevli kimse, öteki asistanlarla öğretim görevlilerinin yönettiği oturumlarda dahi hazır bulunuyor; ve böylece, gerek öğrencileri notlamada, gerekse başkaca bakımlardan yararlı olan denetim ve değerlendirme faaliyetinde sürekliliği sağlıyordu. DKM oturumlarında ele alınan problemlere ilişkin çalışmaların, tartışmalarda öğrenci iştirakini en yüksek düzeye çıkaracak biçimde mi yürütüldüğünü, yoksa tek yönlü anlatıma mı dönüştüğünü, birinci elden kişisel izlenimlerime dayanarak söyleyemem. Bununla beraber, DKM'leri konusunda bilgi aldığım başasistan, öğrencilerin tartışmalara katılma durumlarının iyi sayılabileceğini belirtmişti.

Hukuk öğreniminin üçüncü ve dördüncü yıllarına ait bulunan ve öğrenciler için seçimlik olan DKM'ler hakkında ayrıntılı bilgi vermeğe sanırım gerek yok. Sadece, üç ve dördüncü yıl DKM çalışmalarına esas teşkil eden konulara örnek olarak, üçüncü sınıfta iktisadî ve sosyal özgürlükler, dördüncü sınıfta da Fransa ve yabancı ülkelerde idarî ve yargısal işlemlerde maddî vakıa/hukukî nitelime ayırımı zikredilebilir.

DKM'ler Değişik Cevaplara Yol Açmaktadır

DKM'ler konusunda kiminle görüştüysen, hepsi de, bu öğretim yöntemi fikrinin ve halihazır uygulamasının lehinde idi. Bununla beraber, bir Bakanlar Kurulu kararnamesine karşılık olarak, birinci ve ikinci sınıf DKM'lerinin, yerlerini 1973 - 74 ders yılında farklı bir denemeye bırakabileceği anlaşılmaktadır. Temasta bulunduğum asistanlar, öğrencilerden gelen karşılık ve katkının olumlu olduğu

Hukuku açısından : İlgili Bakanlığa, imtiyazlı kamu/özel kurması şirkete, Bakanlık mühendisine ilişkin görev, yetki ve maddî hukuk sorunları; (4) **Ayrıca,** tartışmalar sırasında bu meseleyle ilgili **Kamu Maliyesi** sorunlarına da değinmek yersiz olmayabilecektir.

kanısını taşıyorlardı; fakat, bu görüşün genel düzeyde kontrolünü yapma fırsatım yoktu. Konuştuğum Fakülte öğretim üyeleri de, DKM denemesinin başarılı olup olmadığı, olabildiği olamayacağı hususunda genellikle kuşkulu bir tavır içindeydi. Böyle olmalarının nedeni de, çoğunlukla, konular arasında gezinerek ders yapma yeteneğine sahip öğretim personeli bulmakta çekilen güçlütü.

Hiç şüphe yok ki, DKM programının mihver probleminin, gerekli öğretimi organize etmek sorunu olduğu açıkça görülmektedir. Önceki sayfalarda programı anlatırken yazdıklarımızın geriye dönüp okununca ortaya koyacağı gibi, bir DKM programı düzenlenirken, yapımcılar, çoğu yerde, sadece öğretim kadrosuna dayanmakla yetinmeyip, üzerinde çalışılan DKM meselesinin farklı yanlarını birbirinin peşi sıra ele alacak değişik bilgi ve tecrübeyi kazanmış uzmanlardan da yararlanma yoluna gitmektedir. Başka bir deyişle, öğrencilerde geliştirilmesine çalışılan disiplinlerarası ilgi, bakış ve eğilimin, mevcut uzmanlaşmalarla boyutları belli kesinleşmiş açıları bulunan fakülte öğretim kadrolarıyla yaratılması genellikle mümkün olmamıştır. Ancak, böyle bir programı düzenleyip gerçekleştirmek için yapılan herhangi bir girişimde de, bu tür güçlükler, nerede olursa olsun olağan olarak beklenebilir. Mamafih, birinci sınıf DKM'leri ile görevli profesör, "Haberleşme Araçları" konusunun pek çok yanını ele alabilecek nitelikte gazetecilik temelli iki asistan bulduğunu belirtmişti. Öte yandan, aynı profesör, DKM eğitimi geçirmiş bulunan kuşak öğrencilerinin daha esnek yapılı olacakları ümidini de ifade etmişti.

DKM'ler ABD'nde İkinci Veya Üçüncü Sınıfta Yararlanılabilecek Bir Yoldur

DKM denemesinden, Amerikan Hukuk Fakültelerinde bütünüyle ya da kısmen yararlanılabilir mi? Kuşkusuz, bu fikir, Hukuk Fakültesinde yapılan öğretimin, sosyal bilimlerin Hukukla bağlantılı dallarından esinlenen yöntemlerin kullanılmasını gerektiren yanlarının geliştirilmesine ilgi duyan öğretim üyeleri ile öğrenciler arasında sempatik etki uyandıracaktır. Ayrıca, Amerikan Hukuk öğrenimi ders programlarına hâkim olan ana konunun bölümleri arasındaki engelleri ortadan kaldırma eğilimini taşıyanlardan da olumlu bir yankı bulacaktır. DKM programı da, Amerikan Hukuk Fa-

kültelerindeki klinik hukuk öğrenimi¹⁶, seçilmiş belli hukukî problemler veya metin yazma ve benzeri konulardaki seminerler¹⁷ ile aynı amaca yönelik bulunmaktadır. Fakat, Amerikalı öğrencilerin, hukuk fakültesine, önce dört yıllık genel yüksek öğrenim gördükten sonra geliyor olması nedeniyle, Amerikan Hukuk Fakültelerinde çalışma disiplininin katılığa bürünmüş bulunması, Hukuk öğretimi üzerinde, Fransız sisteminden farklı bir takım etkiler yapıyor olabilir. Bana göre, Amerikan Hukuk Fakültelerinin birinci sınıflarında esnek olmayış, katılık, pek önemli bir sorun teşkil etmiyor. Çünkü, Fakültenin birinci sınıfına, uzun bir kolej öğreniminden sonra gelen öğrenciler, ilk önce, yeni bir takım kavramlarla terimleri, bazı temel bilgileri ve analitik yaklaşımı, hızla ve iyice öğrenmesini gerekli kılan meslekî bir disipline karşı mücadeleye başlarlar. Bununla beraber, DKM'ler, Amerikan Hukuk Fakültelerinin üçüncü (son) ve hattâ ikinci sınıflarında, muhtelif temel konularda kaçınılmaz olarak daha önceki aşamada verilen bir takım bilgilerin işlenip yerleştirilmesi vasıtası, geniş sınıfların sakıncalarını giderme çaresi, Hukukun fakültede öğrenilmesinden dışarda uygulanmasına geçişi sağlama yöntemi ve bizim çalışmaktan yorulmuş üçüncü (son) sınıf öğrencilerimizi canlandırıp teşvik edici yeni ve belki de ilginç bir çalışma-- tartışma aracı olmak bakımından fikir verici bir örnek teşkil edemez mi? Ancak, Amerika'da da, hâlen birbirin-

16) Klinik çalışma, Hukuk Fakültesi öğrencilerine, dersler ve seminerler yoluyla edindikleri teorik bilgileri, sınıf dışı çalışmalarla, olaylara fiilen uygulama olanağını vermektedir. Öğrenci, haliyle bir öğretim üyesinin veya tam gün çalışan öğretim görevlisinin geniş denetimi altında, uygulamadaki bir dâva ya da uyuşmazlık üzerinde, şahsen veri toplamak, araştırma yapmak, ilgililerle görüşmek, danışmanlıkta, müzakerecilikte bulunmak, dâvalaşmak, dâva stratejisini saptamak gibi faaliyet ve mesai gösterir. Bu çalışmaları sırasında, gerektiğinde, başka kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak da hareket edebilir. Beş - altı konuda (kamu hak ve özgürlüklerinin savunulması; çevre gelişmesi; çalışanların haklarının korunması; ırk ve cinsiyet ayrımı ile yoksulların hukukî sorunları gibi) yürütülen klinik çalışmalar, her bir konudaki öğrencilerin topluca yaptığı haftada iki saatlik seminerlerle tamamlanmaktadır (ÇN).

17) Bakınız : dipnotu 8, 9 ve 14.

den ayrılmış müstakil seminer faaliyetlerinde ve klinik çalışmalarında, aynı boyutlar içinde yaptığımız öğretimden ötede bu tür disiplinlerarası projeyi yürütmeğe yetecek sayıda ve nitelikte, ilgi duyan eğreticileri bulup te'min edebilmek sorunuyla —daha az şiddetli ölçüde ve şüphesiz daha kolay üstesinden gelinebilir biçimde de olsa— karşılaşmamız ihtimali mevcuttur.